

Paul Garde, **L'accent**, Deuxième édition corrigée et augmentée, Li-moges: Lambert-Lucas, 2013, 169 p.

Baigiantis 2013 metams Limožo mies-te esančioje Lambert-Lucas leidykloje dienos šviesą išvydo žymaus lingvisto, vieno iš ryškiausių prozodijos teoretikų ir morfologinės akcentologijos koncepcijos kūrėjų, Paulio Garde'o veikalo *L'accent* antras pataisytas ir papildytas leidimas. Turbūt retai pasitaiko, kad autorius savo veikalą antrą kart išleistų beveik po pusšimčio metų (pirmas leidimas pasirodė 1968 m.¹). Per tą laiką ši Garde'o knyga buvo recenzuota šešių lingvistų, išversta į ispanų, italų (1972), kroatų (1993) ir rusų kalbas (paskutinis vertimas dar neišleistas), veikalo skyrių apie lietuvių kalbos kirčiavimo sistemą išvertė ir pakomentavo Aleksas Girdenis (žr. *Kalbotyra* 22(1), 1971, 93–96). Pats autorius, mokslinę karjerą pradėjęs rusų ir kitų slavų kalbų tariamosios nuosakos tyrimais² ir palyginti per trumpą laiką paskelbęs seriją straipsnių³ bendraisiais bei slavų kalbų

akcentologijos klausimais ir išleidęs ap-tariamąją knygą, keliolika metų paskyrė slavų kalbų kirčiavimo istorijos ir rusų kalbos bei kai kurių kitų slavų kalbų kirčiavimo sistemos tyrimams, toliau gludino morfologinės akcentologijos koncepciją. Iš tų tyrimų, be straipsnių⁴, ypač minėtini du fundamentalūs veika-lai, sulaukę gausių recenzijų: vienas yra skirtas slavų kalbų kirčiavimo istorijai⁵, kitas – rusų kalbos fonologijai ir morfo-logijai (pastarajame veikale rusų kalbos

tut d'études slaves, 2006, 85–93); Les propriétés accentuelles des morphèmes serbo-croates, *Scando-Slavica* 12, 1966, 152–172 (= Paul Garde, *Le mot...* 118–130); Principes de description synchronique des faits d'accent, in *Phonologie der Gegenwart* (= *Wiener slawistisches Jahrbuch, Ergän-zungsband* 6), Wien: Böhlau, 1967, 32–45; Contraste accentuel et contraste intonationnel, *Word* 23 (1-2), 1967, 187–195 (= Paul Garde, *Le mot...* 94–99).

¹ Paul Garde, *L'accent*, Paris: Presses universitaires de France, 1968.

² Plg. daktaro disertaciją: Paul Garde, *L'emploi du conditionnel et de la particule by en russe*, Aix-en-Provence: Ophrys, 1963.

³ Kaip reikšmingi teorinės koncepcijos pagrindams minėtini šie P. Garde'o straipsniai: Accentuation et morphologie, *La linguistique* 2, 1965, 25–39 (= Paul Garde, *Le mot, l'accent, la phrase. Études de linguistique slave et générale*, Paris: Insti-

⁴ Iš jų išskirčiau šiuos: L'évolution de l'accent russe: quelques tendances, *Cahiers de linguistique, d'orientalisme et de slavistique* 3–4, 1974, 71–91 (= Paul Garde, *Le mot...* 147–157); Modèle de description de l'accent russe, *Bulletin de la société de linguistique de Paris* 73, 1978, 367–400 (= Paul Garde, *Le mot...* 158–176).

⁵ Paul Garde, *Histoire de l'accentuation slave* 1–2, Paris: Institut d'études slaves, 1976.

kirčiavimo sistema aprašyta remiantis autoriaus atnaujinta morfologinės akcentologijos koncepcija)⁶. Vėliau P. Garde'as daugiausia rašė rusų kalbos morfologijos ir sintaksės klausimais, išvertė ir išleido Fiodoro Tiučevo poezijos knygą (yra pripažinęs, kad artimiausių kūrinių rado būtent rusų literatūroje), kaip ir anksčiau skelbė slavistikos veikalų recenzijas, o po 1990-ųjų nirtė panirė į Balkanų šalių politikos, visuomenės ir kultūros virsmą. Šia tema parašyta daugybė straipsnių, penkios knygos (keturios jų išverstos į kroatų, vengrų ar italų kalbas)⁷. Iš tokios trumpos P. Garde'o mokslinės biografijos matyti nepaprastai platūs tyrėjo interesai – lingvistika (prozodijos, morfologijos, sintaksės problemos), filologija (poezijos vertimai ir kt.), politikos ir kultūros istorija (Balkanų kraštų visuomeninės-politinės ir kultūrinės pervertos analizė).

Nors jau daugiau negu 30 metų P. Garde'as yra atitrūkęs nuo akcentologijos problemų nagrinėjimo, negalima sakyti, kad ši sritis buvo suvis iškritusi iš jo dėmesio lauko. Antai paskelbtas didelis straipsnis apie serbų ir kroatų kalbų veiksmažodžių kirčio bisinchroninę analizę⁸.

⁶ Paul Garde, *Grammaire russe 1, Phonologie, morphologie*, Paris: Institut d'études slaves, 1980.

⁷ Garde'o publikacijų iki 2006 m. bibliografiją žr. jo straipsnių rinktinėje: Paul Garde, *Le mot...* 455–469.

⁸ L'accent du verbe serbo-croate: essai d'analyse bisynchrone, *Revue des études slaves* 53(3), 1981, 381–402 (= Paul Garde, *Le mot...* 417–436).

apimančių žodžius su afiksais, turinčiais alternatyvių akcentinių savybių; išspausdinta dar viena kita publikacija. Paskutinį dešimtmetį Garde'as dukart skaitė pranešimus tarptautinėse baltų ir slavų kalbų akcentologijos konferencijose (IWoBA): 2008 m. Šeibse (Austrija) ir 2010 m. Vilniuje. Pirmasis pranešimas buvo skirtas bisinchroniniam požiūriui į rusų kalbos kirčiavimą⁹, o antrajame apžvelgti pagrindiniai akcentologijos tyrimų etapai¹⁰.

Kaip galima spręsti iš paties Paulio Garde'o žodžių aptariamosios knygos pratarinėje (p. 7¹¹), ryžtis antrajam *L'accent* leidimui jį paskatinęs bendravimas su Sankt Peterburgo lingvistais Jurijum Kleineriu ir Aleksejum Andronovu. Gavęs suredaguotą 1968 m. veikalą vertimą į rusų kalbą, Garde'as 2012 m. vasarą pasikvietė minėtus mokslininkus į namus, ir čia vaisingai diskutuojant dėl išversto teksto tobulinimo kilo mintis atnaujinti ir originalų veikalą¹². Autoriui

⁹ Žr. Paul Garde, Pour approche bisynchrone de l'accentuation russe, in Elena Stadni-Holzer (Hrsg.), *Baltische und slavische Prosodie. International Workshop on Balto-Slavic Accentology IV (Scheibbs, 2.–4. Juli 2008)*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011, 69–80.

¹⁰ Žr. Paul Garde, Spécificités de l'accentologie, in Vytautas Rinkevičius (ed.), *Proceedings of the 6th International Workshop on Balto-Slavic Accentology (Baltistica 7 priedas)*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, 87–102.

¹¹ Čia ir toliau skliaustuose nurodomi aptariamojo leidinio puslapiai.

¹² Už informaciją ir kitokią pagalbą rašant šias eilutes esu dėkingas mielam kole-

tik reikėjo apsispręsti, koku keliu eiti – ar knygą iš esmės perdirbti atsižvelgiant į naujas kelių dešimtmečių akcentologijos mokslo kryptis, ar palikti autentišką tekstą kaip epochos liudininką. Pirmasis, maksimalusis, variantas atrodė neįgyvendinamas (*ars longa, vita brevis...*), o minimalusis nepriimtinas, nes, kaip minėta, po *L'accent* išleidimo Garde'as dar kurį laiką plėtojo teorinę mintį, gilinosi į rusų ir apskritai slavų kalbų kirčiavimo sistemų funkcionavimą ir istoriją (plg. p. 7t.). Be to, knygos recenzentai yra atkreipę dėmesį į kai kurias faktines klaidas ir neteisingas interpretacijas, – jas reikėjo ištaisyti. Skaitant tekstą radosi įvairių korekcijų, papildymų. Galų gale teksto peržiūros rezultatas išėjo toks: skyriai apie rusų ir anglų kalbas yra iš esmės perdirbti (atsirado visai naujas skyrelis „Balsių redukcija anglų kalboje“), o apie vokiečių, slovėnų ir lietuvių kalbų kirčiavimo sistemas – gerokai papildyti. Naujo teksto susidarytų koks ketvirtadalis. Toks „aukso vidurio“ kelias autoriui atrodė priimtinausias, juolab kad jo įsitikinimu, kurį turėtų palaikyti ir daugelis akcentologijos tyrėjų, nei įvairių kalbų kirčiavimo sistemų išsamūs aprašymai, nei naujos metodologinės išvalgos negali paneigti svarbiausių bendrosios kirčio teorijos teiginių, išdėstytų aptariamojoje knygoje (plg. p. 8).

Ši recenzija nekelia tikslo visapusiškai aptarti ir įvertinti bendrąją Garde'o kirčio teoriją, kurios vienas kertinių

gai doc. dr. Aleksejui Andronovui.

akmenų yra skyrimas dviejų kalbos elementams būdingų funkcijų – distinktyvinės ir kontrastyvinės: kirtis atliekās pastarąją funkciją, kontrastyvinę. Recenzento siekis kuklesnis – pasvarstyti laisvojo kirčio kalbų aprašymo modelį ir ypač atnaujintą skyrių apie lietuvių kalbos kirtį ir priegaidę. Plėtodamas Ferdinando de Saussure'o, Louiso Hjelmslevo, Jerzy'o Kuryłowicziaus ir kitų mintis, Garde'as prieina prie išvados, kad laisvojo kirčio kalbų kirčiavimo dėsnin-gumus lemia ne skiemenų, o morfemų akcentinės savybės, kurias šios atsinešančios į žodžius. Iš pradžių tenkintasi dviem tokiomis savybėmis – „akcentine galia“ (*la force accentuelle*) ir „kirčio vieta“ (*la place d'accentuation*). Pirmoji savybė yra santykinio pobūdžio: morfemos gali būti daugiau ar mažiau silpnos ar stiprios¹³. Pagal antrąją savybę morfemos būna autoakcentinės, preakcentinės ar postakcentinės. Vėliau keičiami ir terminai, ir akcentinių savybių skaičius. Vietoj „akcentinės galios“ imamas vartoti terminas „akcentuacija“ (*accentuation*), o šalia „kirčio vietos“ atsiranda nauja savybė – „dominacija“ (*la dominance*), rodanti darinių afiksų akcentinį poveikį pamatiniams kamienams¹⁴. Kaip šiuo

¹³ Iš čia turbūt Alekso Girdenio terminas „santykinė akcentologinė vertė“: žr. Vytautas Ambrazas (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 42006, 49.

¹⁴ Paklaustas, kodėl atsisakė „akcentinės galios“, 2002 m. per Danielio Petit'o habilitacinio darbo gynimą Garde'as paaikšino,

atžvilgiu autorius elgiasi *L'accent* antrajame leidime? Reikia pasakyti, kad akcentine savybe „dominacija“ čia yra operuojama aptariant rusų, japonų ir serbų bei kroatų kalbų kirčiavimą (p. 107tt., 126, 139), tačiau „akcentinė galia“ išlaikyta, nepakeista į „akcentuaciją“, tik atsisakoma santykinio šios savybės aspekto, taigi vartojama „(morphème) fort/ faible“, o ne „(morphème) plus fort/ faible, moin fort/ faible“ (pvz., 118, 150t.).

Skyrelyje apie lietuvių kalbos kirtį ir priegaidę ištaisytos faktinės klaidos ir interpretacijos netikslumai, kuriuos

kad atnaujintoje klasifikacijoje tikrąją galią rodanti „dominacija“ (asmeninė informacija). Garde'o morfologinės akcentologijos koncepciją yra detaliai aptaręs Werneris Lehfeldtas (žr. jo Zur Behandlung des Flexionsakzents in der „Grammaire russe“ von Paul Garde, *Die Welt der Slaven* 27(2), 1982, 321–332; Zur Entwicklung und zum gegenwertigen Stand der morphologischen Akzentologiekonzeption, *Die Welt der Slaven* 28(1), 1983, 88–109); be to, žr. Bonifacas Stundžia, *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius: Petro ofsetas, 1995, 5–9. Gana išsamiai morfologinės akcentologijos tyrėjų terminus yra apžvelgęs Vytautas Rinkevičius (žr. Kai kurie teoriniai morfologinės akcentologijos koncepcijos aspektai, *Baltistica* 45(1), 2010, 9–43), o „dominacijos“ istoriją – B. Stundžia, žr. Dominance as an accentual (prosodic) property of morphemes, in Vytautas Rinkevičius (ed.), *Proceedings of the 6th International Workshop on Balto-Slavic Accentology* (*Baltistica* 7 priedas), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, 255–262.

buvo nurodęs A. Girdenis¹⁵. Užkliuvo teiginys, kad vedinio *atkalbinėjimas* kirtį galima paaiškinti priesagos *-ė-* akcentinėmis savybėmis (p. 148). Iš tikro čia kirtį lemia dominacinė kirčiuota priesaga *-inė-*, o priesagos *-ė-* akcentinis statusas yra kitoks¹⁶. Tekste liko arba teikiant naujų pavyzdžių atsirado korektūros riktų: *gŷnė* (= *gŷnė*, p. 146), *šq̄la* (= *šq̄la*, p. 146), apsirikta duodant šaknies akūtą išlaikančio priesagos *-yti* nelygiaskiemenio veiksmazodžio pavyzdį (vietoj nebuvėlio *láikyti*, *lái*ko derėjo nurodyti, pvz., *ráižyti*, *ráižo*¹⁷, p. 147; beje, p. 148t. ir 151 *lái*kyti pateiktas teisingai), *žiēmą* (= *žiēm-ą*, p. 149). Didžiausia šio skyrelio naujovė – iš A. Girdenio perimta Saussure'o dėsniu sinchroninė morfoliginė interpretacija, suponuojanti tam tikras vienskiemenes galūnes ir priesagas turint akcentinę atrakcijos savybę, atsaikingą už kirčio iš šalia esančio neakutinio

¹⁵ P. Gardė'as, Lietuvių kalbos kirčiavimo sistema, *Kalbotyra* 22(1), 1971, 93–96.

¹⁶ Kadangi Girdenio komentare šios dvi priesagos nėra atskirtos, o tik paneigiamas Gardė'o teiginys, kad morfema *-ė-* **visada** gaunanti kirtį (op. cit., 93), antrojo leidimo tekste autorius formuluoja „beveik visada“.

¹⁷ Būtent ši akutinės šaknies veiksmazodį greta priesagoje kirčiuojamo *lái*kyti nurodo F. de Saussure'as, kuriuo remiasi Gardė'as, žr. Daniel Petit, Bonifacas Stundžia (red.), Ferdinand de Saussure, *Baltistikos raštai/ Travaux baltistiques*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, 73, 196.

skiemens pritraukimą (p. 148tt.). Dėl tokios naujovės tiek stipriosios, tiek silpnosios vardažodžio galūnės skyla į atrakcines ir neatrakcines. Gaila, kad skyrius nepapildytas bent trumpa afiksų dominacijos analize.

Baigdamas negaliu neprisipažinti, kad šiuo Paulio Garde'o *L'accent* antrojo leidimo pristatymu norėjau išreikšti pagarbą kitais metais brandžią sukaktį švėsinčiam akcentologijos metru, kurio

veikalai padarė didžiulę įtaką Aleksui Girdeniui, šių eilučių autoriui ir kitiems prozodijos tyrėjams baltistams.

Bonifacas STUNDŽIA

Vilniaus universitetas

Baltistikos katedra

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lithuania

[bonifacas.stundzia@flf.vu.lt]